

**ერთგვაროვანი ქართველური
ონომასტიკური მასალისათვის
(კახეთი : კახათი)**

**For homogeneous Kartvelian
onomastic material
(Kakheti : Kakhati)**

რევაზ შეროზია

შოთა მესხიას ზუგდიდის სახელმწიფო
სასწავლო უნივერსიტეტი
საქართველო, ზუგდიდი

Revaz Sherozia

Shota Meskhia State
Teaching University of Zugdidi
Georgia, Zugdidi

ABSTRACT

Kartvelian oral linguistic space can be conditionally divided into two types, Eastern and Western. These two forms of oral speech do not go beyond a single linguistic system. Therefore, it is completely natural for them to have common grammatical or lexical elements. Of particular interest is the onomastic material in which the history of the nation is reflected.

The article discusses the names of the historical corners of Georgia Kakheti, Kukheti (Kakhi) and the relationship between the village of Kakhati on the Black Sea coast, in the Enguri River basin in western Georgia. It is assumed that these names are formed according to one common root (kakh). The Kakhetian and Kakhetian forms are distinguished only by the vowel part (e: a) of the top producer.

Also, the name of the village on the right bank of the Enguri, the name of Tagilon-i (Atangeli) and the term Atengenoba in Khevsureti, are considered as stems made from one root (tangel).

We think that the name of the village in western Georgia, Tagilon, meant the place dedicated to the feast dedicated to the Archangel, while Athena remained to celebrate this feast. In this case, the reason for the similarity of the East-West forms

can be easily explained (in terms of toponymy, obviously, the meaning of a religious holiday would be overshadowed).

Kakh-et: Like Kakh-at Tagilon: Atengena indicates the unity of Georgia and the Kartvelian linguistic space.

საკვანძო სიტყვები: ქართველური ონომასტიკა, ისტორიული კუთხეები, კახეთი, კახათი.

Keywords: Kartvelian Onomastic material, Historical corners, Kakheti, Kakhati.

ქართველური ზეპირი ენობრივი სივრცე შეიძლება პირობითად ორ, აღმოსავლურ და დასავლურ სახესხვაობად დავეყოთ. ზეპირი მეტყველების ეს ორი ფორმა ერთი ენობრივი სისტემის ფარგლებს არ სცილდება, ამიტომ სრულიად ბუნებრივია მათში საერთო გრამატიკული თუ ლექსიკური ელემენტების არსებობა. განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს ის ფორმები, რომლებშიც ერის ისტორია ირეკლება, ამიტომაც მსგავს ონომასტიკურ მასალას ქართველოლოგთა ყურადღება არ მოჰკლებია.

ასეთი ონომასტიკური ფუძეა კახ-ეთ-ი, რომელიც საქართველოს ერთ-ერთ კუთხეს აღნიშნავს. მისი მიმართების შესახებ ისტორიულ კახ-ი, კუხ-ი ცნებებთან და საკითხთან დაკავშირებული მოსაზრებები დაწვრილებით არის მიმოხილული (პაპუაშვილი 1993: 403-439), ამიტომ მათი კრიტიკული ანალიზი აქ არ იქნება მოცემული. ყურადღება მიიქცია რამდენიმე ფაქტობრივმა მონაცემმა.

1. კახეთი და კუხეთი ადრიდანვე დაუკავშირდა ლეონტი მროველისეულ კახოს და კუხოს ფორმებს. ამიტომ კახეთი, თუშეთი, სვანეთი... გეოგრაფიული სახელების შესახებ გაკეთდა დასკვნა: „...აღსანიშნავია ტომობრივი და ეთნიკური სახელები, რომლებისგან იმავე -ეთ-ის საშუალებით გეოგრაფიული სახელები კეთდება: ხევსურ-ეთ-ი, თუშ-ეთ-ი, მთიულ-ეთ-ი, სვან-ეთ-ი, ოს-ეთ-ი...“ (შანიძე 1973: 138).

მსგავს მსჯელობას სხვაგანაც ვხვდებით: „ტოპოფორმანტები იშვიათია, ქართულში შეგვიძლია დავასახელოთ -ეთ და -ურა // -ულა. პირველი მათგანი ეთნონიმისგან (ხაზი ჩემია – რ.შ.) აწარმოებს ქვეყნის ან კუთხის სახელს (მაგ.: სვანი>სვანეთი, კახი>კახეთი...)“ (ცხადაია 2005: 70).

2. ონომასტიკურ გამოკვლევებში მოსალოდნელი იყო, რომ ყურადღება მიექცეოდა -ეთ მაწარმოებლის (კახ-ეთ-ი...) ფარდ -ათ ფორმანტს მეგრულ მეტყველებაში. მხოლოდ ეტიმოლოგიურ ლექსიკონში ჰპოვა ადგილი -ეთ : -ათ შეპირისპირებამ (ფენრიხი... 2000). დასავლურ ქართველურ მეტყველებაში -ათ სუფიქსიანი ტოპონიმები საძებარი არ არის (ზობოყვათი, ზანათი, თეკლათი, ფერსათი, კვარიათი, სხლათი, ჩიზათი, გელათი...). ამავე დროს, სარწმუნო არ ჩანს, რომელიმე ზემოთ დასახელებული ტოპონიმი „ეთნონიმისაგან“ მომდინარეობდეს.

შენიშვნა: ცნებათა აღრევად გამოიყურება, როცა სამეცნიერო ლიტერატურაში საქართველოს ამა თუ იმ კუთხის მცხოვრებთა მიმართ „ეთნიკური“, „ეთნონიმი“ ტერმინები გამოიყენება. ხევსური თუ ეთნიკურ სახელად მიიჩნევა, მაშინ საქართველო სხვადასხვა „ეთნოსების“ კრებული გამოვა. ასეთ ეთნიკურ დანაწევრებას ცდილობდა რუსეთი ორი საუკუნის მანძილზე.

3. ცთომილება, რომ გეოგრაფიული ტერმინი კახეთი ეთნონიმისგან არის ნაწარმოები, როგორც ჩანს, სპეციალისტებს ხელს უშლიდა, კახ- ძირიანი სხვა ფორმებისთვისაც მიექციათ ყურადღება (გამონაკლისია კახი საინგილოში). ერთი ასეთი ტოპონიმია კახ-ათ-ი. ეს არის საკმაოდ მოზრდილი სოფლის სახელწოდება შავ ზღვასთან, მდინარე ენგურის მარცხენა სანაპიროზე. კახ-ეთ-ი და კახ-ათ-ი ფორმები მხოლოდ ტოპონიმწარმოებლის გახმოვანებით სხვაობენ, ძირი კი საერთო ქართველურია.

ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა ნიკო მარის დაკვირვება. იგი შენიშნავდა, რომ „ქართული ტომებისათვის“ დამახასიათებელია ხ-ზე დაბოლოებული სახელები, როგორიცაა კოლ-ხ-ი, კა-ხ-ი, მეს-ხ-ი (მოსო-ხ-ი), ჯავა-ხ-ი (ტაო-ხ-ი)... სხვა საკითხია, მსგავსი სეგმენტაცია ყველა შემთხვევაში დასაშვებია თუ არა, მაგრამ საგულისხმოა კოლხი და კახი ფორმების გვერდიგვერდ განხილვა.

ძირეული მორფემის მიხედვით, კახ-ეთ-ი რომ შესაძლებელია კოლხ-ეთ-ს დაუკავშირდეს, გვაფიქრებინებს ქართველურ წყაროებში დადასტურებული კაუხეთი, კოხეთი ფორმები (პაპუაშვილი 1993: 426).

შენიშვნა: გასათვალისწინებელია ის ფაქტი, რომ ქართველ მემატაიანებთან კოლხეთი ტერმინი არ გვხვდება. შესაძლებელია ეს უკავშირდებოდეს კოლხეთის (საქართველოს) ადმინისტრაციის (სამეფო კარის) აღმოსავლეთ საქართველოში, ქართში (მცხეთაში) გადმოტანას ფარნავაზის დროს. ჩვენი მემატაიანეები კი თხრობას აქედან იწყებენ, როგორც ჩანს, იმ დროის ჩანაწერებზე დაყრდნობით... („ვითარცა წერილი არს...“).

აღმოსავლურ-დასავლურ ქართველურ ტერმინთა თანხვედრა კახეთ : კახათ ფორმებით არ ამოიწურება. ი. ყიფშიძე ლექსიკონში მიუთითებს, რომ ენგურის მარჯვენა სანაპიროზე მდებარე სოფელი თაგილონი ორად იყოფა და მეორე ნაწილს ათანგელი ეწოდება (ყიფშიძე 1994). მსგავსი სახელი აღმოსავლეთ საქართველოში დასტურდება.

ალ. ჭინჭარაულს „ხევსურულ ლექსიკონში“ აღნიშნული აქვს: „ათენგენა დღესასწაული, რომელიც ივლისის მეორე ნახევარში იმართება ხევსურეთის ხატებში (მოდის ათენაგენოს სებასტიელი ეპისკოპოსის სახელიდან)“ (ჭინჭარაული 2005).

თაგილონი, ათანგელი, ათენგენა ფუძეებისთვის საერთო ძირად თაგილ, თაგელ, თანგენ გამოიყურება. შესაძლებელია ვიფიქროთ, რომ იგი (მ)თავარ ანგელოზის გაკომპოზიტებული და შემდეგ რედუცირებული

ფორმა ფონეტიკური ცვლილებებით. თავდაპირველად იგი, როგორც ჩანს, მთავარანგელოზისადმი მიძღვნილი დღესასწაულის გასამართავ ადგილს აღნიშნავდა თაგილონის შემთხვევაში, ათენგენა კი დარჩა ამ დღესასწაულის აღმნიშვნელად. ასეთი ახსნა თუ მისაღებია, გასაგები იქნება აღმოსავლურ-დასავლურ ფორმათა მსგავსების მიზეზი (ტოპონიმად ჩამოყალიბების პირობებში, ცხადია, რელიგიური დღესასწაულის მნიშვნელობა დაიჩრდილებოდა). კახ-ეთ : კახ-ათ-ის მსგავსად თაგილონი : ათენგენა საქართველოსა და ქართველური ენობრივი სივრცის ერთიანობაზე მიუთითებს.

გამოყენებული ლიტერატურა

პაპუაშვილი 1993: პაპუაშვილი თ., ცნებები „კახი“, „კუხი“, „ჰერი“ და მათი შესაბამისი ქვეყნების „კახეთის“, „კუხეთის“, „ჰერეთის“ შესახებ. კრებული საქართველოსა და ქართველების აღმნიშვნელი უცხოური და ქართული ტერმინოლოგია. თბილისი, 1993.

ყიფშიძე 1994: ყიფშიძე ი., რჩეული თხზულებანი. თბილისი, 1994.

შანიძე 1973: შანიძე ა., ქართული გრამატიკის საფუძვლები. თბილისი, 1973.

ცხადაია 2005: ცხადაია პ., ონომასტიკის შესავალი. თბილისი, 2005.

ჭინჭარაული 2005: ჭინჭარაული ალ., ხევსურული ლექსიკონი. თბილისი, 2005.